

Minuus, sosiaalityrva ja hyvä elämä

Minuus, sosiaaliturva ja hyvä elämä

© TJS Opintokeskus
ISBN 978-952-5091-20-5
Kannen sarja-asu KEDM
Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy
Painopaikka: Juvenes Print, Tampereen Yliopistopaino Oy

Verna Vaherjoki

Minuus, sosiaaliturva ja hyvä elämä

Sisällys

Johdanto	5
I OSA: TYÖTÖN MINÄ	7
Työttömyys minussa – minä työttömydessä	9
Yksilö ja sosiaaliturvajärjestelmä.....	13
Yksilö ja sosiaaliset suhteet	20
Nähdyksi ja ymmärretyksi tulemisen kaipuu	22
Eettisyys sosiaalityössä.....	24
II OSA: TOIMIJUUS	27
Miten olemme, koemme ja toimimme.....	29
Onnistunut sopeutuminen on elämänhallintaa	30
Elämänhallinnan eri muodot ja tyylit.....	31
<i>Rakentavat hallintakeinot</i>	32
<i>Haitalliset hallintakeinot</i>	35
Sopeutuminen on useimmiten tasapainoilua.....	38
<i>Avoin aktiivisuus estää passivoitumisen</i>	38
Pätkätö omana valintana	40
III OSA: HYVÄN ELÄMÄN ÄÄRELLÄ	43
Potkua tuottavan toimintakyvyn voima	45
Psyykkisen työskentelyn merkitys	47
Muuttuvat arvot työttömän tukena	48
Tulevaisuuden haasteet	50
Kirjallisuutta	52

Johdanto

Epätyypilliset työsuhteet eli määräaikaiset, osa-aikaiset ja vuokratyösuhteet näyttävät tulleen jäädäkseen, vaikkakin niiden osuus on hieman pienentynyt 1990- ja 2000-luvuilla ja näyttää edelleen pienentyvän. Suomessa jopa kaksi kolmasosaa määräaikaisista on kokenut työttömyyttä. Tutkimusten perusteella heillä on enemmän toimeentulovaikeuksia kuin pysyvissä työsuhteissa olevilla. Jopa 40 prosenttia ilmoitti tulevansa juuri ja juuri toimeen. Vajaalla kymmenellä prosentilla oli suoranaisia toimeentulovaikeuksia.¹

Pätkätyöläisten työ- ja sosiaali oikeudellinen asema on edelleen puutteellinen muihin palkansaajiin verrattuna, vaikka tervetulleita uudistuksia on tehty 1990-luvulta lähtien. He myös joutuvat usein työpätkän päättyessä hakeutumaan sosiaaliturvan piiriin.² Sosiaaliturvan käyttökokemuksia käsitteleviä tutkimuksia asiakkaan näkökulmasta ei Suomessa kuitenkaan ole juuri tehty. Muun muassa tähän tarpeeseen vastaa TJS Opintokeskuksessa vuonna 2010 käynnistynyt hanke ”Unelmia uudesta työstä”, jonka tarkoitus on parantaa pätkätyöläisten asemaa ja valmistaa tulevia pätkätyöläisiä kohtaamaan edessä olevat haasteet.

Osana hanketta suoritettiin Tampereen yliopiston Kasvatustieteiden yksikössä Pro gradu -tutkielman ”Peilissä kahdet kasvot – Pätkätyöläisen subjektiviteetti ja toimijuus sosiaaliturvan käyttökokemuksissa”. Tutkimuksen aineisto kerättiin ryhmähaastatteluilla, joihin osallistui 15 pätkätyöläistä. Sen tarkoitus oli kuvata ja ymmärtää nykyisen sosiaaliturvajärjestelmän vaikutuksia pätkätyöläisessä ja sitä, miten pätkätyöläisten minuuks sekä toimijuus rakentuvat ja elävät sosiaaliturvan käyttökokemuksissa.

Yksilö rakentaa minuuksiaan koko elämänsä ajan peilaten itseään muihin ihmisiin ja sosiaaliseen todellisuuteensa. Sosiaaliturvan käyttökokemuksissa joudumme alati määrittelemään omaa minuuksiamme itselle ja muille. Voidaan siis kysyä, kuinka työttömyys ja sosiaaliturvan varaan joutuminen vaikuttavat minuumme määrittelyyn ja rakentamiseen, miten yksilö toimii työttömyyden koittaessa ja jatkuessa.

Tämä kirja pohjautuu tutkimukseeni ja voi toimia oppaana sosiaaliturvan varasena elävälle pätkätyöläiselle sekä osittain myös sosiaalityöntekijälle. Sen tarkoitus

¹ Kauhanen 2000, 27.

² Saarinen 2005, 14–17.

on tarjota pätkätyöläiselle välineitä itsensä ymmärtämiseen työttömyyden muuttamassa arjessa ja antaa rohkaisua uusien sekä rakentavien toiminta- ja ajattelutapojen löytymiseksi. Sosiaaliviranomaisille kirja tarjoaa mahdollisuuden lähestyä asiakkaidensa elämis- ja kokemusmaailmaa ja siten syventää ymmärrystä työstään. Se antaa myös uutta näkökulmaa työn toteuttamisen muotoihin.

Kirjan ensimmäisessä osassa käsittelen sosiaaliturvajärjestelmän työttömässä synnyttämiä leimautumisen kokemuksia ja toisessa osassa erilaisia toimintatapoja tilanteen ratkaisemiseksi. Viimeisessä osassa teen koontia siitä, mikä työttömien kokemuksissa lopulta on tärkeää hyvän ja mielekkään kokemuksen saavuttamiseksi omasta elämästä ja arjesta.

I Osa: Työtön minä

Työttömyys minussa — minä työttömyydessä

Työttömyys elää meissä halusimme sitä tai emme. Siten yksilöä ei voi koskaan tarkastella ympäristöstään erillisenä. Mukana on koko ajan myös muita ihmisiä ja heidän käsityksiään työttömistä ja työttömyydestä, joihin minuutta peilataan. Paikannamme ja määrittelemme itseämme jatkuvasti yhteisessä toiminnassa ja muiden katseessa³. Tässä prosessissa vaikuttaa myös yhteiskunnassa vallitseva tulkinta työttömyydestä, joka ilmenee poliittisessa päätöksenteossa ja instituutioiden toimintatavoissa sekä kielessä.⁴

Työttömyys synnyttää tarpeen taloudelliseen tukeen, kun arki ei ole enää säännöllisen palkkatyön turvaamaa. Ympäröivän todellisuuden vaikutus ajatuksiimme, tuntemuksiimme ja käsityksiimme tulee usein näkyväksi tällaisessa tilanteessa. Aikaisemmat toimintamallit eivät enää riitä. Uusi tilanne voi herättää paljon kysymyksiä.

Mitä työttömyys sinulle merkitsee? Mitä on olla työttömänä? Millainen on mielestäsi tyyppillinen työtön? Oletko sinä sellainen? Koetko olevasi samanarvoinen kuin ennen?

Suomalaisessa yhteiskunnassa työttömyys ja sosiaaliturvan varassa eläminen synnyttävät tutkimukseni mukaan leimaavia kokemuksia. Leimautumisella tarkoitetaan sitä, että ihmiseen liitetään negatiivisia ennakkokäsityksiä ja hänelle annetaan ominaisuuksia, jotka ovat yleisesti johonkin ryhmään liitettäviä. Nämä ennakkokäsitykset ja ominaisuudet tulevat aikaisemmista kokemuksista ja kohtaamisista ihmisten kanssa sekä yleisestä puheesta koskien ihmisryhmiä ja sosiaalisia tilanteita. Niillä on merkitystä yksilölle arvo- ja tunnetasolla.⁵

³ Fenwick 2006, 26–27; Eteläpelto 2007, 119.

⁴ Eteläpelto 2007, 118; Kulmala 2006, 61; Mahlakaarto 2010, 25; Ronkainen 1999, 26, 31–35.

⁵ Kulmala 2006, 61; Pälli 2003, 38.

Työttömyyden synnyttämien mielikuvien ymmärtäminen ja hyväksyminen ajan ja historian kulussa muodostuneiksi stereotyyppiöiksi ja kulttuurisiksi jäsenyyksiksi, joita nykyinen poliittinen päätöksenteko pitää yllä, mahdollistaa käsitteiden irrottamisen itsestä eli niistä määrittelyistä, joita annamme itsellemme.

Leimatuksi tulemisen tulkinta voidaan ottaa haltuun. Sinun ei tarvitse ottaa tarjottua työttömän tai sosiaalitoimiston asiakkaan roolia tarjottuna vastaan, vaan voit määritellä itsesi vaihtoehtoisilla tavoilla. Voit luottaa siihen, että sinussa piilee mittaamattomasti voimavaroja, mitä tulee vaihtoehtoihin toiminta- ja ajattelutapoihin. Avainsanana tässä on tiedostaminen.

Tavallisesti erilaiset käsityksemme, taipumuksemme ja menettelytapamme ovat osin tiedostamattomia. Ne tulevat kuitenkin tiedostetuksi tilanteessa, jossa jokin kokemamme ei täsmää.⁶ Ulkopuolelta tarjottu leimaava kokemus työttömyydestä voi olla sellainen tilanne. ”En minä ole luuseri, vaikka työtön olenkin.” Konfliktitilanne vaatii ratkaisua. Alamme rakentaa uutta ymmärrystä ja tietoisuutta omista kokemuksistamme.

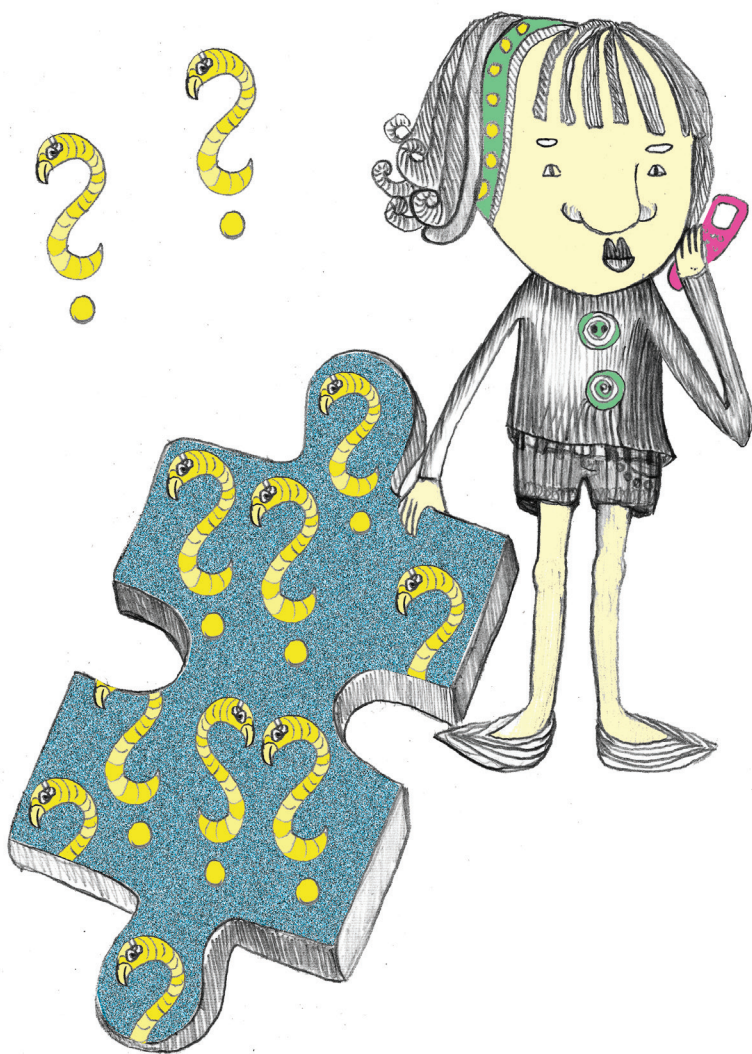
Oman elämänsä subjektiksi tulemiselle on keskeistä tietoisuuden lisääntyminen itsestä, mikä käsittää tietoisuuden omista resursseista ja paikasta yhteisössä.⁷ On tärkeää miettiä, mikä minun paikkani on sosiaalisissa suhteissani, mitä minussa erityistä ja hyvää, mitkä ovat ne tekijät, joiden vuoksi arvostan itseäni ja mitä osaan. Itsetuntemus ja luottamus omiin kykyihin ja omaan arvoon kasvaa, kun annamme vahvistusta ja tunnustusta persoonallemme. Näin olemme paremmin suojassa negatiiviselta ja heikentävältä palautteelta.

Oleellista on myös aktiivinen toimijuus suhteessa ympäristöön ja osallistuminen yhteisön toimintaan.⁸ Toimintakyvyn säilyminen on elämänhallinnan kannalta erityisen tärkeää. Aktiivinen vaihtoehtoisten toimintatapojen etsiminen ja löytäminen pitää kiinni arjessa ja sosiaalisissa suhteissa. Osallistumalla on mahdollisuus tehdä työtä vallitsevien stereotyyppiöiden voittamiseksi ja yhteiskunnan asenneilmapiiriin muuttamiseksi. Tekojemme kautta vahvistamme ja ilmennämme itseämme.

⁶ Billett 2006, 5–6; Eteläpelto 2007, 121.

⁷ Hänninen 2009.

⁸ Hänninen 2009.

Anomus

Annoit kaavakkeet,
jotta voin anoa
vapaailltaa itseltäni.

Täytin
jokaisen kohdan
huolella.
Uskalsin
luovuttaa
sosiaaliturvatuunnuksen.

Perustelin erontarpeen
16-tuntisten työpäivien
26-vuotisella putkella.

Lähetin anomuksen
ensin sinulle,
laittaisit eteenpäin.

Sain vastauksen:

Hyvä 080880-8008 hakemuksenne on vastaanotettu.
Sen mahdollinen käsittelyajankohta päätetään lähetettyänne
lisäselvitykset (kts. liite 1)
ja varattuanne ajan kuulusteluun.

Tervetuloa kiusattavaksemme.
Toivottavasti et kuvitellut, että tämä tulisi olemaan helppoa.

Riikka Palkki

Yksilö ja sosiaaliturvajärjestelmä

Kun muutoksen avaimena ja lähtökohtana on tiedostaminen ja tunnistaminen, on tärkeää eritellä niitä tekijöitä, jotka työttömyydessä ovat haavoittavia. Yleensä sellaiset tekijät liittyvät vahvimmin sosiaaliturvajärjestelmään ja asiakkuuteen tässä järjestelmässä.

Tutkimukseeni osallistuneiden pätkätyöläisten sosiaaliturvan käyttö näyttäytyi häpeällisenä ja leimaavana kokemuksena. Sosiaaliavustusta tarjoavilla tahoilla haastateltavat kokivat asemoituvansa pahantekijäksi, joka ei kelpaa työhön, jota halveksitaan ja aliarvioidaan. He kokivat ja pelkäsivät leimautumista työttömyyden seurauksena. He myös tunsivat leimautuvansa niin sosiaaliviranomaisten kuin muidenkin taholta omien sanojensa mukaan ilmaistuna luusereiksi, huijareiksi, huonoiksi ihmisiksi, toisen luokan kansalaisiksi, yhteiskunnan loisiksi ja järjestelmän hyväksikäyttäjiksi, jotka eivät kelpaa töihin.

Leimautumista koetaan sosiaalisissa suhteissa, mutta voimakkainta se on sosiaaliturvajärjestelmän tuottamissa käytännöissä. Kokemukset sosiaaliturvaa tarjoavissa virastoissa ja niiden käytänteissä tuntuvat hienovaraisen marginaalisoilta ja hierarkisoivilta.

ASIAKKAANA SOSIAALIVIRASTOSSA. Työttömyyttä seuraa usein häpeälliseksi koettu sosiaalivirastojen asiakkuus. Tilannetta hankaloittaa se, että hakeutuessaan sosiaalietuuksien piiriin yksittäinen asiakas ei tule tulkituksi omana itsenään, vaan suhteessa yleiseen asiakkuuteen⁹. Institutionaalisen asiakkuuden voima on melkoinen. Määrittyminen persoonattomaksi työttömän kategorian edustajaksi sulkee sosiaaliseen marginaaliin, ulos monista arjen yhteisöistä¹⁰. Tällöin on luonnollista, että jo muutenkin epävarmassa ja heikossa asemassa oleva asiakas kokee tulleen kohdelluksi esineenä ja osana persoonatonta työttömien massaa.

---

⁹ Juhila 2006, 224.

¹⁰ Vrt. Huttunen 2004.

Sosiaalityöntekijälle. Inhimillisen ja loukkaamattoman asiakaskokemuksen mahdollistajana olet suuressa asemassa. Sosiaalityöntekijän ammattietiikka merkitsee ennen kaikkea halua ja kykyä nähdä ja kuulla arjen toiminnoissa erilaisia vaihtoehtoja sekä halua ja kykyä mahdollistaa asiakkaan omien näkemysten esiin tuominen. Ammattilaisena sinun tulisi edistää asiakkaan sellaista osallisuutta, joka lisää hänen mahdollisuuksiaan vaikuttaa elämäänsä koskeviin päätöksiin ja toimiin. Sinun olisi myös pyrittävä kohtaamaan asiakas sekä yksilönä että osana perhettään, ympäröivää yhteisöä ja yhteiskuntaa.

SOSIAALIVIRKAILIJA ASIAKKAAN SILMIN. Sosiaalietuuksien turvaamisessa on useimmiten kyse ihmisen perusoikeudesta välttämättömiin hankintoihin kuten ruokaan. Sosiaalivirkailijan tekemä myönteinen päätös perustuu lakiin ja säädöksiin. Tämä asettaa virkailijan ja asiakkaan valta-asemat epäsuhtaan. Omien perustarpeiden tyydyttymistä koskevan päätäntävällän menettäminen viranomaiselle on kolaus yksilön kokemukseen omasta elämänhallinnasta.

Tutkimuksessani herkässä mielentilassa olevat haastateltavat kokivat, että viranomaisen kuuluu ylempään kastiin, jolla on valta antaa tai olla antamatta avustuksia. Myös sosiaalivirastojen tilaratkaisut ja luukun takaa tapahtuva asiakaspalvelu olivat haastateltavien mukaan marginalisoivaa tunnetta vahvistavia. Haastateltavilla saattoi myös olla pelko, millaisen asiakaspalvelun kohteeksi he joutuvat.

Asiakassuhteen luottamuksellisuus rakentuu sen pohjalta, kuinka sosiaaliviranomainen työssään, sanoillaan ja tekemisillään, viestittää suhtautumistaan asiakkaaseen¹¹. Epäasiallinen käytös synnyttää epäluottamusta.

Sosiaalityöntekijälle. Asiakassuhteissa vaikuttavat näkyvät ja piiloiset yhteiskunnalliset valtarakenteet, jotka sinun olisi hyvä ammattilaisena pyrkiä tiedostamaan ja tunnistamaan. Käyttämäsi valta voi olla vähäisen tuntuista, mutta asiakkaalle merkityksellistä. Sinulla on päätösten ohessa valta määrittellä, mihin asiakkaan ongelmiin tartut ja miten niitä nimeät, jolloin vaikutat asiakkaan elämään.¹²

Jokainen yksilö on arvokas ja oikeutettu moraalisesti arvokkaaseen kohteluun. Omat tapamme viestiä ovat kuitenkin vaikeasti arvioitavissa, eikä vuorovaikutusta voida loppuun asti ohjeistaa. Erilaisissa tilanteissa vaaditaan kuitenkin herkkyyttä ja tilannetajua, sillä vuorovaikutuksen merkitys on suuri.¹³

JÄRJESTELMÄN EDELLYTTÄMÄ KONTROLLI. Sosiaalinen kontrolli on yhteiskunnan pyrkimystä valvoa ja ohjata tuottamiensa normien noudattamista. Tilanneselvitykset ja tilanneseuranta ovat väline, jolla sosiaalityön ammattihenkilö pitää yllä sosiaalista kontrollia.¹⁴ Asiakkaan näkökulmasta kontrolli voi näyttäytyä toisella lailla. Yksilö kokee menettävänsä yksityisyytensä. Muun muassa asiakkaan henkilökohtaisen arjen ja ajanviettopojen, parisuhdemuutosten ja kursseille osallistumisen yksityiskohtainen raportointi sosiaaliviranomaisille uuvuttaa asiakasta.

Kontrolli koetaan epäluottamuksen osoituksena. Se herättää puolustuskyvyttömyyttä ja jopa epäilyksen omasta olemassaolon oikeudesta. Se synnyttää helposti tunnetta, että asiakkaan rehellisyys asetetaan kyseenalaiseen valoon. Ihminen kokee tämän loukkaavana tilanteessa, jossa hän vaatimusten mukaisesti raportoi ja vastaa byrokratian edellyttämiin selvityksiin.

Haastateltavieni kokemus epäluottamuksesta ei ole tuulesta temmattu. Sosiaaliturvajärjestelmässä on huomioitu sosiaalietuuksien väärinkäytön mahdollisuus. Tämä on johtanut ehkäiseviin toimenpiteisiin muun muassa terveystalveluiden kohdalla niin, että palvelujen käyttöön perustuvia palvelumaksuja on otettu käyttöön ja omavastuuosuuksia sekä etuuksien karensseja lisätty¹⁵. Epärehellisyyden asettaminen säädöksiin lähtökohdaksi ja perustaksi vahvistaa kategorisoivaa ja marginalisoivaa järjestelmää.

¹² Talentia 2005, 12.

¹³ Talentia 2005, 21.

¹⁴ Stakes 2003.

¹⁵ SATA-komitea 2009, 27.

Sosiaalityöntekijälle. Arvioi kriittisesti myös toimintaorganisaatiotasi ja sen toiminnan tavoitteita ja perusteita. Sinun ei tarvitse suostua laittomiin toimintakäytäntöihin, vaikka työnantaja sitä edellyttäisi.¹⁶

Sosiaalialan eettiseen ohjeistoon kuuluu asiakkaiden eriävien näkemysten ja mielipiteiden kunnioitus. Luota asiakkaan antamiin tietoihin ja ennen kaikkea kuule häntä haastavissakin tilanteissa. Kuuntelemisessa ja kuulemisessa iskostuu koko sosiaalialan ydin, sillä se merkitsee ihmisen aitoa hyväksymistä. Kuulluksi tuleminen tarkoittaa asiakkaan elämän jäsentämistä yhdessä hänen kanssaan.¹⁷

BYROKRAATTISET TOIMINTATAVAT. Kontrolliin perustuva järjestelmä synnyttää koko joukon byrokraattisia toimenpiteitä. Asiakas ei aina ymmärrä niiden perusteita ja tarkoitusta. Toimeentulotukea joutuu odottamaan pitkään, ansiosidonnaista mahdollisesti vielä pidempään. Sairauspäivärahoissa on omavastuu-aika.

Puolustuskyvyttömyyttä etuuskien suhteen aiheutuu lisäksi siitä, että byrokratian kieltä ei ymmärretä. Sosiaaliturvajärjestelmässä käytetty terminologia ja käsitteelliset puhetavat ovat asiakkaalle outoja ja tuntemattomia. Näin asiakkaan mahdollisuudet löytää välineitä omien oikeuksien puolustamiseen heikkenevät ja hän kokee olevansa järjestelmän päätösten armoilla.

Sosiaalityöntekijälle. Perustuslain tarkoittaman yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen edellyttää sitä, että asiakkaat saavat asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ymmärtävät oikeutensa ja velvollisuutensa.¹⁸

Sinun olisi hyvä pitää huolta, että asiakas ymmärtää häntä koskevat ratkaisut ja niiden perusteet. Järjestelmän käyttämä käsitteellinen kieli ei voi olla esteenä ymmärtämisessä. Sinun tulisi myös informoida asiakasta tehdyistä ratkaisuista ja niiden vaikutuksista, kuten myös kertoa asiakkaalle, jos tarjolla oleva palvelu ei vastaa asiakkaan ilmaisemia tarpeita ja tavoitteita, jotta hän voi tehdä omat ratkaisunsa.¹⁹

¹⁶ Talentia 2005, 6.

¹⁷ Talentia 2005, 15.

¹⁸ SATA-komitea 2009, 35.

¹⁹ Talentia 2005, 12.

ASIAKKAIDEN AKTIVOINTI. Siirtyminen hyvinvointivaltiosta kilpailijavaltioon tarkoittaa sitä, että yhteiskunta on organisoitu tehokkaasti sosiaaliturvaa myöten. Aktiivisuutta edistävä sosiaaliturva saa näkyvämmän roolin ja passiivinen turva joutuu kriittiseen arviointiin.²⁰ Usein sosiaalietuuksien saamisen tai jatkumisen

²⁰ SATA-komitea 2009, 32–33.

edellytys on aktivointitoimenpiteisiin osallistuminen. Kannustukseksi ja rohkaisuksi tarkoitettu toimenpide voi kääntyä kuitenkin itseään vastaan.

Käsitteet asiakkaan aktivointi ja kannustaminen voidaan kokea kategorisoiviksi. Aktivoinnilla on yleisessä kielenkäytössä myönteisesti sävyttynyt sisältö – jotain lisää, jotain tehokkaammin²¹. Se saa negatiivisen leiman siinä tapauksessa, kun sanan lähtökohdaksi tulkitaan passiivisuuteen asemoitu asiakas, johon aktiivoiva toimenpide täytyy suunnata. Työn tärkeyden korostaminen alikorostaa niiden ihmisten asemaa, joilla ei ole roolia työelämässä²².

Tutkimuksessani työttömien aktivoinniksi tarkoitettu palkkatukityö koettiin Työ- ja elinkeinokeskusten (TE-keskusten) harjoittamaksi epäoikeudenmukaiseksi poliitikaksi, johon sitä tarjoavat yritykset osallistuvat. Kurssien ja koulutusten suhteen haastateltavat kokivat velvollisuutta kehittää itseään loputtomasti, kumarrella ja nöyrytyä, että saisi töitä tai rahan muodossa jaettavia etuuksia.

Haastateltavat kaipasivat sosiaaliturvan sijaan oikeaa työtä, josta saisi kunnan palkkaa. Ajatukset ja mielikuvat ”oikeasta” työstä olivat kuitenkin ristiriitaiset. Palkkatukityön tekeminen ei täysin riittänyt tukemaan eheää ja autonomista toimijuutta, vaan haastateltavat kaipasivat itse valittua työtä, normaalilla ansiotulolla. Useat kuitenkin pelkäsivät pitkittyneen työttömyyden vaikuttavan heikentävästi työmarkkina-asemaan.

EDUT. Työehdot ja sosiaalietuudet eroavat työpaikalla vakinaisen ja määräaikaisen kohdalla toisistaan niin, että määräaikaisella työntekijällä on heikommat työtetuisuudet²³. Ansiosidonnainen työttömyysturva ei ole riittävää, jos työpätkät jäävät lyhyiksi ja hajanaisiksi. Tämä vahvistaa tunnetta marginaaliin kategorisoinnista.

Terveyspalveluja on vaikea saada ja tuleva vanhuus sekä eläketurva aiheuttavat huolta ja epävarmuutta tulevaisuudesta. Sairastaminen voi vaarantaa etuukseen katkeamattoman kulun ja edellyttää voimia sen seurauksena syntyvään byrokratiaprosessiin. Henkisiä voimavaroja verottaa myös alituinen huoli rahan riittävydestä ja laskuista. Taloudellista tukea on hyvin hankala saada kohdistettuna erityisesti johonkin arkipäivän tarpeeseen, esimerkiksi julkisilla kulkuvälineillä liikkumiseen.

²¹ Kotiranta 2008, 18.

²² SATA-komitea 2009, 33.

²³ Laaksonen 1999, 15, 62.

Sosiaaliturvajärjestelmä ja ammattiliitot. Perustuslain 19. pykälässä taataan jokaiselle perustoimeentulon turva työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana. Yhteiskunnan tulee yleisesti vahvistaa ihmisen edellytyksiä elämänhallintaan, tarjota mahdollisuuksia täysipainoiseen elämään, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, itsensä kehittämiseen ja kouluttamiseen. Sosiaaliturvan toimeenpanon on oltava niin järjestetty, että oikeudet ja velvollisuudet toteutuvat aiotulla tavalla.²⁴

Perustuslain velvoite ei kuitenkaan täyty. Ammattiyhdistysliikkeiden tehtävä on valvoa työntekijän etua, sillä pätkätyöläisten edut ovat edelleen erittäin puutteelliset.

---

²⁴ SATA-komitea 2009, 35–36.

Yksilö ja sosiaaliset suhteet

Työttömyys haastaa myös sosiaalisia suhteita ja perhesuhteet voivat joutua koe-tukselle. Vapaa-ajan täytyminen vaihtoehtojen ja maksuttomien toimintatapojen etsimisestä ja stressi tarkan priorisoinnin vaatimuksesta kulutusvalintojen yhteydessä voivat aiheuttaa jännitteitä ihmissuhteissa.

VANHEMMUUS. Tasavertaisuutta ja yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissamme turhautumista ja riittämättömyyttä voi synnyttää kykenemättömyys tasavertaiseen perheen elättäjyyteen, jos puolisoilla on vakituiset tulot. Tilanne voi laukaista kriisin parisuhteessa ja vanhemmuudessa. Työttömyys vaarantaa myös eheän kokemuksen vanhemmuudesta, jos aikuisella on vaikeuksia antaa taloudellista turvaa lapselleen.

KUMPPANUUS. Puolison tulojen heikentävä vaikutus myönteisiin etuuspäätöksiin aiheuttaa puolestaan tilanteen, jossa henkilö voi vastentahtoisesti joutua alitumaan puolison elätettäväksi. Tämä voi olla suuri toimijuutta heikentävä tekijä. Näiden seikkojen vuoksi erityisesti nuoret ovat alttiita lykkäämään perheen perustamista taloudellisesti turvallisempaan ajankohtaan.

IHMISUHTEET. Epävarmassa työttömyyden tilassa yksilö on usein hyvin herkistynyt kokemaan ja tuntemaan kategorisoivaa kohtelua ihmissuhteissaan. On tärkeää löytää sellainen paikka, jossa voi ajatella itsensä ”tavallisena”, ei-marginaalisena, yhteisön täysivaltaisena jäsenenä. Tämä tarve johtaa työttömyyden pitkittyessä sosiaalisten suhteiden kaventumiseen. Taloudellinen niukkuus ylipäätään ja kyvyttömyys osallistua maksulliseen vapaa-ajanviettoon ovat omiaan pienentämään sosiaalista verkostoa kattamaan vain samassa elämäntilanteessa ja samassa taloudellisessa tilanteessa olevat ihmiset.

Työttömillä sulkeutumista tapahtuu myös kulttuuristen riittien ulkopuolelle. Kykenemättömyys osallisuuteen aiheuttaa ulossulkemisen kokemuksen, jossa vastapuhe ja neuvottelu omasta asemasta joutuvat erityisen haasteen eteen. Riitteihin sisältyy aina omat norminsa esimerkiksi pukeutumisesta ja lahjoista lähtien, joten suvun ja tuttavapiirin erilaisiin juhliin ei välttämättä ole mahdollisuutta osallistua. Osallistuminen niillä puitteilla, jotka ihmisellä on, voi johtaa korostuneeseen

seen huonommuuden tunteeseen ja vahvistaa poikkeavuuden olotilaa. Sitä tunnekokemusta ei vapaaehtoisesti haluta.

ME JA MUUT. Työttömien puheessa kavahdetaan yhteiskunnassa ja erityisesti sosiaaliturvajärjestelmän käytännöissä ilmeneviä puhe- ja toimintatapoja, jotka vahvistavat arvottavaa kategorisointia, ihmisten erottelua ylempään ja alempaan kastiin. Epäoikeudenmukaiset ja alentavat kohtaamiskokemukset sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutustilanteissa synnyttävät vastareaktion ja suurentavat kuilua erilaisen sosioekonomisen taustan omaavien ihmisten välillä. Turhautumisen tunteessa jako meihin ja muihin syvenee ja laaja-alainen ymmärrys eri asemassa olevia kohtaan kapenee. Tämä synnyttää alentavaa puhetapaa ulkoryhmää²⁵ kohtaan. Vastapuhe toimii purkautumiskeinona ja sillä voidaan helpottaa sekä lieventää leimautumisen ja huonommuuden kokemusta, mutta se ei rakenna myönteisiä tukipilareita työttömyydestä selviytymiseen.

---

²⁵ Ulkoryhmällä tarkoitetaan homogeenistä toisten yksilöiden muodostamaa ryhmää, johon liitetään huonomuus suhteessa omaan ryhmään (Pälli 2003, 119, 134).

Nähdyksi ja ymmärretyksi tulemisen kaipuu

Työttömien arkipäivän kokemuksissa alituinen itsensä kategorisoivista puheta-voista ja käytännöistä ulos puhuminen aiheuttaa näkymättömyyden kokemuksen, mikä puolestaan synnyttää nähdyksi ja ymmärretyksi tulemisen kaipuuta. Tutkimuksessani se kohdistui seuraaviin tekijöihin.

SOSIAALITURVAJÄRJESTELMÄ. Ymmärryksen puute näkyy etuisuuksien saamisen ja oikeuksien valvonnan puutteena. Työttömät kaipaavat apua ja huolenpitoa järjestelmän taholta. Sairauksien yllättäessä työtön kokee olevansa kaiken avun ulkopuolella. Erityisesti ammattiliitoilta toivotaan patkätöyläisten etuuksien ja oikeuksien turvaamista.

Etuuksien ja oikeuksien puute synnyttää turhautumista ja aggressiota, pitkään jatkuessaan kapinahenkeä. Näin rakentava vuorovaikutus asiakkaan ja sosiaalivirkailijoiden välillä hankaloituu ja avun antaminen vaikeutuu, sillä luottamuksen uudelleen rakentaminen vie aikaa.

SOSIAALIVIRKAILIJAT. Nähdyksi ja ymmärretyksi tulemisen kaipuu henkilöityy vahvasti sosiaalitoimiston ja Kelan virkailijoihin. Virkailijan ystävällisyys ja kuuntelutaito ovat työttömälle merkittäviä tekijöitä.

Työtön kokee arkuutta mennä hakemaan etuuksia, kun ei voi olla varma, onko palvelu alentavaa. Hän myös kokee, että hänen täytyy etuuksia saadakseen todistaa kuulumattomuutensa tähän luuserien työttömien kategoriaan. Epämielittäviä kokemuksia välttääkseen osa sosiaalietuuksiin oikeutetuista asiakkaista pyrkii ensisijaisesti löytämään vaihtoehtoisen kanavan selvitä arjestaan.

SOSIAALISET SUHTEET. Ymmärrystä kaivataan myös lähi- ja tuttavapiiriltä. Kaipuu konkretisoituu toiveena tulla arvostetuksi ja kunnioitetuksi ilman työtä. Kun työ ei täytä yksilön arkea, ei se toimi oman itsen määrittlevänä tekijänäkään. Ihminen voi kokea elämänsä ja arkensa hyvin rikkaana, vaikka palkkatyö puuttuu.

Pari euroa

Lainatkaa mulle rahaa
tai älkää sittenkään

mutta
olkaa hetki
siinä.

Harri Holtinkoski, julkaistu omakustanteessa:
Tilapäisolosuhdemuutosilmoitusvelvollinen 2009

Eettisyys sosiaalityössä

Edellisissä luvuissa käsiteltiin sosiaaliturvan käyttöön liittyviä leimaavia ulottuvuuksia ja tekijöitä. Niiden esiin nostamisen tarkoitus on antaa vertaistukea vailla olevan työttömän tunteille ja ajatuksille oikeutus, tehdä erilaisia haavoittavia tekijöitä ja niiden syntymekanismeja hänelle ymmärrettäväksi ja antaa siten tilaa omalle toimijuudelle.

Ulottuvuuksien käsittelyn tarkoitus on myös tehdä sosiaalitoimistojen asiakkaiden ja työttömyyden vaikutuksia näkyväksi niille, jotka työskentelevät välittömästi tai välillisesti sosiaaliturvajärjestelmän parissa. Kokemusten havainnollistaminen vahvistaa ymmärrystä, että kyseisessä tilanteessa ei riitä uusien tietojen ja taitojen opiskelu ja kehittäminen, vaan tarvitaan minuuden vahvistamista, nähdäksesi ja kuulluksi tulemistä sekä työkaluja psyykkisen hyvinvoinnin säilyttämiseen ja kohentamiseen.

SOSIAALITYÖ. Laki ei useinkaan anna vastauksia arkisen ihmissuhdetyön kipeisiin pulmiin, eikä takaa oikeudenmukaisuutta. Siksi tarvitaan ammattietiikkaa, joka ohjaa valintoja kaikessa sosiaalialan työssä.²⁶ Sosiaalityön ammattietiikka on edellytys sosiaalityön onnistumiselle. Suomessa noudatettavat sosiaalialan eettiset ohjeet perustuvat International Federation of Social Workersin (IFSW) kansainväliseen eettiseen ohjeistoon.²⁷

Ohjeiden mukaan sosiaalialan työn tavoitteena on hyvän tekeminen, ihmisten auttaminen ja hyvinvoinnin lisääminen, puutteen ja kärsimyksen vähentäminen, muutos ja kehitys. Yksilöä tuetaan itsenäiseen elämänhallintaan. Eettisyyden vaatimusta korostaa työhön liittyvä valta ja mahdollisuus vaikuttaa asiakkaan elämään ja sitä kautta koko yhteiskuntaan.²⁸

Pelkkä etiikka ja eettinen ajattelu ei kuitenkaan asiakastyössä riitä. Oman ammattitaidon ylläpitäminen vaatii koulutuksessa opittujen tietojen päivittämistä ja saatavilla olevan uuden tiedon ja taitojen hankintaa. Mikäli sosiaalivirkailijasta tuntuu, että työn hoitaminen annettujen ohjeiden mukaan aiheuttaa eettisiä on-

²⁶ Talentia 2005, 5.

²⁷ Stakes 2003.

²⁸ Talentia 2005, 5, 7.

gelmia, on hänen tuotava epäkohdat työnantajan ja päättäjien tietoon. Poliittisen ja rakenteellisen vaikuttamisen keinoin saadaan aikaan toivottua keskustelua ja muutosta.²⁹

Sosiaalialan toimintaympäristöt ovat hyvin moninaiset. Asiakkaan elämäntilanne saattaa olla hyvinkin vaikea, ja hänellä voi olla epäluuloinen asenne virkamiehiä kohtaan. On hyvä pitää mielessä, että ihmiset tulkitsevat asioita eri tavoin ja eri lähtökohdista. Siten teot, sanat, eleet ja ilmeet tarkoittavat eri ihmisille eri asioita. Hyvää tarkoittava toiminta voidaan tulkita väärin.³⁰

Sosiaalityöntekijän täytyy muistaa myös omasta hyvinvoinnista huolehtiminen. Loppuun palamista ja väsymistä aiheuttavat kohtuuttomat tavoitteet ja työmäärä. Pitenevät jonot ja ruuhkautuvat palvelut ovat osa sosiaalityöntekijän kuormaa. Asiakaspalvelutyö vaikeissakin tilanteissa sekä hädän ja puutteen kohtaaminen ovat psyykkisesti kuormittavia. Sosiaalityöntekijälläkin on oikeus yksityisyyteen ja yksityiselämään työn ulkopuolella ja oikeus rajata työasiat tämän ajan ulkopuolelle. Hänellä on myös oikeus vaatia asianmukaiset työolosuhteet työn toteuttamiseksi.³¹

---

²⁹ Talentia 2005, 28–29.

³⁰ Talentia 2005, 5.

³¹ Talentia 2005, 31–33.

II Osa: Toimijuus

Miten olemme, koemme ja toimimme

Työttömyyskokemuksia tarkastellessa on hyvä huomioida, että ihmiset eivät sosiaalistu samalla tavalla ja toiset ovat enemmän kiinnittyneitä sosiaaliseen maailmaan kuin toiset. Toisiin ympäristön paine ja vaatimukset vaikuttavat siis vahvemmin kuin toisiin. Yksilöllä on kuitenkin kyky reflektoida omia halujaan ja itseään sekä arvioida niitä.³² Työttömyys ei ole elinikäinen leima tai kyselemättä kannettava ies.

Tutkimuksissa on ilmennyt, että yksilöt voivat manipuloida minuuttaan ulkoisten paineiden edellyttämällä tavalla kuitenkin sitä menettämättä. Täten persoonan ja sosiaalisen järjestelmän välinen suhde nähdään olevan olennaisesti sidoksissa yksilön toimijuuteen. Yksilö kiinnittyy valikoiden. Hän etsii yhteensopi- vuutta omien tavoitteiden ja sosiaalisten normien ja käytäntöjen välillä ja säätelee itseään tämän ongelman ratkaisemisessa.³³ Työttömien kykyjä ja voimavaroja ei tule aliarvioida. Alistumiselta ja passiiviselta näyttävä toiminta voi olla hyvinkin tavoitehakuista, loogista ja perusteltua. Näin se on toimijuutta tuottavaa toimintaa antaen toimijalle tunteen osaamisesta ja pystymisestä³⁴.

Yksilön toimijuus sopeutumisprosessissa syntyy reagoidessa häntä määrittäviin keskusteluihin ja käytäntöihin³⁵. Näkyvimmillään sen voidaan ymmärtää osaltaan olevan irrottautumista annetusta tilanteesta ja tarttumista asioihin vaikuttamiseen ja siihen millaiseksi toimijan tulevaisuus muodostuu³⁶. Näin tullaan teemoihin ja kysymyksiin, jotka kohdistuvat elämänhallintaan, elämäntapoihin, elämänstrategioihin, elämänpolitiikkaan ja lopulta elämänlaatuun, hyvinvointiin ja hyvään elämään³⁷.

³² Billett 2006, 11–12.

³³ Billett 2006, 12–17; Eteläpelto 2007, 128–129.

³⁴ Lempiäinen 2007, 113; Ojala, Palmu & Saarinen 2007, 21; Ronkainen 1999, 67.

³⁵ Ronkainen 1999, 36.

³⁶ Leinikki 2009, 40.

³⁷ Jyrkämä 2007, 204.

Onnistunut sopeutuminen on elämäntähtäintä

Pätkätyön ja sosiaaliturvan välimaastossa navigoiminen edellyttää ennen kaikkea onnistunutta sopeutumista. Määräaikaisuutta seuraa taloudellinen epävarmuus, joka luo turvattomuutta ja yksilö joutuu elämään säästöliekillä³⁸. Ristiriitaiseen tilanteeseen, jossa yritetään luovia ulkoisesti heikentyneissä elämäntähtäintäolosuhteissa, voidaan mukautua taantumalla tai luopumalla tai siihen voidaan sopeutua kompensoimalla³⁹.

ULKONEN ELÄMÄNTÄHTÄINTÄ. Ulkoisen elämäntähtäintä katsotaan liittyvän ympäristön mahdollisuuksiin tarjota tukea paineiden ja ristiriitojen käsittelemiseen. Tässä ihminen käyttää sosiaaliturvaa, ihmissuhdeverkostoja ja harrastusten tarjontaa selviytyäkseen kokemistaan vaikeuksista. Ulkoinen tähtäinta ilmenee ihmisen kyvyssä vaikuttaa elämäntähtäintänsä niin, että ulkopuoliset tekijät eivät pääse horjuttamaan tasapainoa. Elämäntähtäintä käsitteistössä ulkoiset resurssit, muun muassa taloudelliset tekijät, edistävät ja niiden puute ehkäisee tavoitteellista käyttäytymistä.

SISÄINEN ELÄMÄNTÄHTÄINTÄ. Sisäisellä tähtäintällä tarkoitetaan puolestaan ihmisen sopeutumiskykyä esimerkiksi odottamattomiin ja turvattomuutta aiheuttaviin tilanteisiin. Se liittyy ihmisen omiin valmiuksiin ja taipumuksiin kohdata ja ratkoa vaikeuksia ja paineita sekä selviytyä niistä tulevaisuudessa. Tämä ilmenee sisäisenä puheena, jossa tunne-elämäntähtäintä ja mielensisältöjen prosessointiin liittyvät tekijät ovat keskeisesti esillä. Sisäinen elämäntähtäinta, eli koetut paineet ja valmiudet käsitellä niitä, aktivoi ulkoisten mahdollisuuksien käyttämistä tarvepohjaisen ja tavoitehakuisen tensiotilan lievittämiseksi.⁴⁰

Sisäinen elämäntähtäinta tapahtuu siis sisäisenä emotionaalisenä (tunteiden käsittely) ja kognitiivisena (ongelmien ratkaisu) prosessina. Ulkoinen tähtäinta on välineellistä käyttäytymistä samojen tavoitteiden saavuttamiseksi.⁴¹

³⁸ Laaksonen 1999, 14.

³⁹ Juhila 2006, 61; Raitasalo 1995, 12–13, 18, 61; Riihinen 1996, 29.

⁴⁰ Raitasalo 1995, 14, 25.

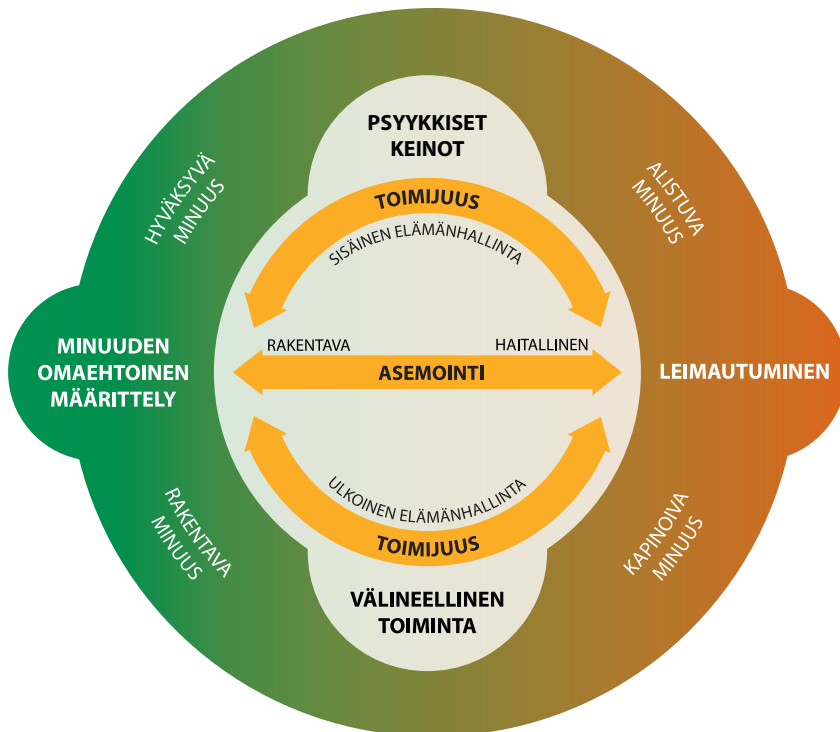
⁴¹ Juhila 2006, 61; Raitasalo 1995, 12–13, 18, 61; Riihinen 1996, 29.

Elämönhallinnan eri muodot ja tyylit

Pätkätöiden ja työttömyyden koittaessa sisäinen ja ulkoinen elämönhallinta todennäköisesti käynnistyy tai muuttuu. Ulkoapäin tarjottu luuserius ja toiseuteen asemointi yhdistettynä taloudellisesti tiukentuneeseen tilanteeseen ja päätäntävällän menettämiseen omaa ulkoista hallintaa koskien synnyttävät paineita selviytyä niin henkisesti kuin fyysisestikin uudessa arjessa. Mitä tämä merkitsee toimijuuden kannalta? Miten yksilö löytää voimavaransa ja toimijuutensa tilanteessa, jossa toistuvasti joutuu määrittelemään itsensä kategorisoivassa järjestelmässä?

Työttömän toimijuutta ja minuuden rakentumista havainnollistaa seuraava ”Subjektiviteetti ja toimijuus sosiaaliturvan käyttökokemuksissa” -kuvio⁴², jonka tarkoitus on kuvata sitä, miten tutkimukseni pätkätöläiset luovivat työttömyysjak-

⁴² Vaherjoki 2011.

sojen synnyttämässä haasteellisissa tilanteissa, mitä ulottuvuuksia minuuden ja toimijuuden kenttään liittyy.

Kuvion tarkoitus on havainnollistaa millaisia tekijöitä sopeutumiseen liittyy. Sen tarkoitus on myös lisätä itseymmärrystä ja siten tarjota ulospääsyä tilanteesta, joka saatetaan kokea ratkaisemattomana. Työttömyys on jatkuvaa neuvottelua itsensä ja ympäristönsä kanssa omasta paikasta. Neuvottelun ja toiminnan rakentavuus ja kantavuus vaihtelee voimavarojen ja elämäntilanteiden mukaan. Toisinaan oman minuuden asemointi ja määrittely on vahvaa ja itsenäistä, toisinaan leimautumisen tunne ja asemoituminen ulkoapäin on vahvempaa. Staattista olo-tilaa ja kokemusta omasta minuudesta ei ole olemassa.

Rakentavat hallintakeinot

Onnistuneessa sopeutumisessa eli sellaisten elämänhallintakeinojen löytämisessä, jotka synnyttävät tunteet hyvästä ja arvokkaasta elämästä, on tutkimukseni mukaan oleellista rakentavan elämänhallinnan löytyminen. Rakentavia ja tiedostettuja elämänhallintakeinoja ovat oman elämäntilanteen hyväksyminen sen hetkiseksi tilaksi ja siten energian vapauttaminen vaihtoehtoisten arjen elämäntapojen etsimiselle ja löytymiselle. Myönteisiä toimintatapoja ilmentävät seuraavat psyykkiset ja fyysiset prosessit, jotka nousivat vahvasti esiin tutkimuksessani.

MYÖNTEINEN AJATTELU JA KIELTEISTEN TUNTEIDEN TORJUNTA. Huononmuuden taakkaa on raskasta kantaa mukana pidemmän päälle. Työttömyydessä tärkeää on oivaltaa, että tarjottua luuseriutta ei tarvitse omaksua, eikä omaa itseä hävetä tai halveksia, vaan ennemminkin pyrkiä vahvistamaan onnistumisen kokemuksia, aktiivista, pärjäävää ja taistelevaa minuutta.

Kun ihmisellä on myönteisen identiteetin tarve, hän pyrkii löytämään keinoja, joilla oma ryhmä erottuu myönteisellä tavalla toisesta ryhmästä⁴³. Tutkimuksessani työttömät pätkätyöläiset eivät edes yrittäneet sulauttaa itseään etuoikeutettuihin kategorioihin eli vakituksessa työssä oleviin. He määrittelivät itselleen oman kategorian taloudellisesti hyvin toimeentulevien rinnalle tai jopa niiden yläpuolelle. Haastateltavat halusivat nähdä elämänsä rikkaana ja täytenä, jopa arvokkaampana, vaikeuksien voittamisesta syntyneen elämäkokemuksen vuoksi.

Haastatteluryhmien kerronnassa iällä näyttää olevan suuri merkitys sille, miten muutokset ja tapahtumat koetaan. Ikä tuo yleensä tiettyä itsevarmuutta ja luottamusta määrittellä itse oma arvonsa ja tarjoaa vapautta oman psyyken suojeluun.

Huonommuuden kokemuksille oli löydetty vuosien kuluessa korvaavia, positiivisesti selittäviä ja minuutta tukevia tekijöitä⁴⁴.

Silti kokemus ja tunne omasta tilanteesta oli edelleen ristiriitainen painottuen eri tavalla keskustelun edetessä. Työttömyyden jatkuessa pitkään oli luontaista määrittää itsensä työttömäksi, vaikka tekisikin kyseisellä hetkellä palkkatukityötä. Minuuden määrittäminen osaamisen tai asiantuntijuuden kautta on vaikeaa, jos koulutuksen ja työuran pirstaleisuuden vuoksi ammatti-identiteetti ei ole selkeä tai sitä ei ole.

HYVÄKSYMINEN. Sisäisiä hallintakeinoja tarkastellessa sopeutumisessa on tärkeää oman tilanteen ja minuuden hyväksyminen. Vasta sitten, kun ihminen hyväksyy itsensä uudessa tilanteessa, hän kykenee aktivoitumaan tilanteensa parantamiseksi eikä jää negatiivisten emootioiden värittämään passiiviseen tilaan.

Hyväksyminen ei tarkoita alistumista, vaan se ilmenee ennemminkin minuuden positiivisena paikantamisena ja sisäisten hallintakeinojen etsimisenä. Leimautumisen kokemukset eivät saa yliotetta, vaan yksilö kykenee näkemään mahdollisuutensa elämäntilanteestaan huolimatta.

ARVOMUUTOS. Taloudellinen niukkuus rajoittaa työttömän tekemisiä, vaikka hän aktiivisesti etsisikin kaikkea ilmaista toimintaa. Rahan vähyyys voidaan kuitenkin kääntää mahdollisuudeksi ja voimavaraksi, toimintakykyä tuottavaksi arvomuutokseksi⁴⁵. Tällä on suuri merkitys, sillä työttömyydessä henkinen selviytyminen on useimmiten paljon haastavampaa kuin taloudellinen toimeentulo. Siitä kertoo muun muassa sosiaalietuuksien alikäyttö negatiivisten ja leimaavien kokemusten minimoimiseksi.

Henkisen selviytymisen korostuminen näkyy myös siinä arvokriisissä, jonka sosiaaliturvan varaan joutuminen helposti laukaisee. Jaakko Rytsölä laushti YLE:n Voimalassa 20.3.2010 ”Raha antaa mahdollisuuden olla etsimättä onnea itseltään”. Tämä lausahdus kuvastaa hyvin sitä itsetutkiskelun mahdollisuutta tai jopa vaatimusta, minkä taloudellisen paineen alle joutuminen tarjoaa. Työttömyys laittaa pohdinnat liikkeelle ja elämän arvokkuuden perustalle aletaan hahmottaa yksinkertaisista ja vähän kulutusta vaativista asioista koostuvaa suuntaa, vaikka sen korostetaankin vaativan totuttelua ja myöntymistä⁴⁶.

Työttömyys on haaste. Se ilmenee siinä, kuinka syvällisesti työttömät pohtivat omia hyvän elämän perusteita. Kulutuksen ja harrastusten kautta tavoiteltavia kulttuurisia ihanteita haastetaan sekä arvokritiikillä, että osoittamalla työttömien

⁴⁴ Kts. Pietiläinen 2005, 114.

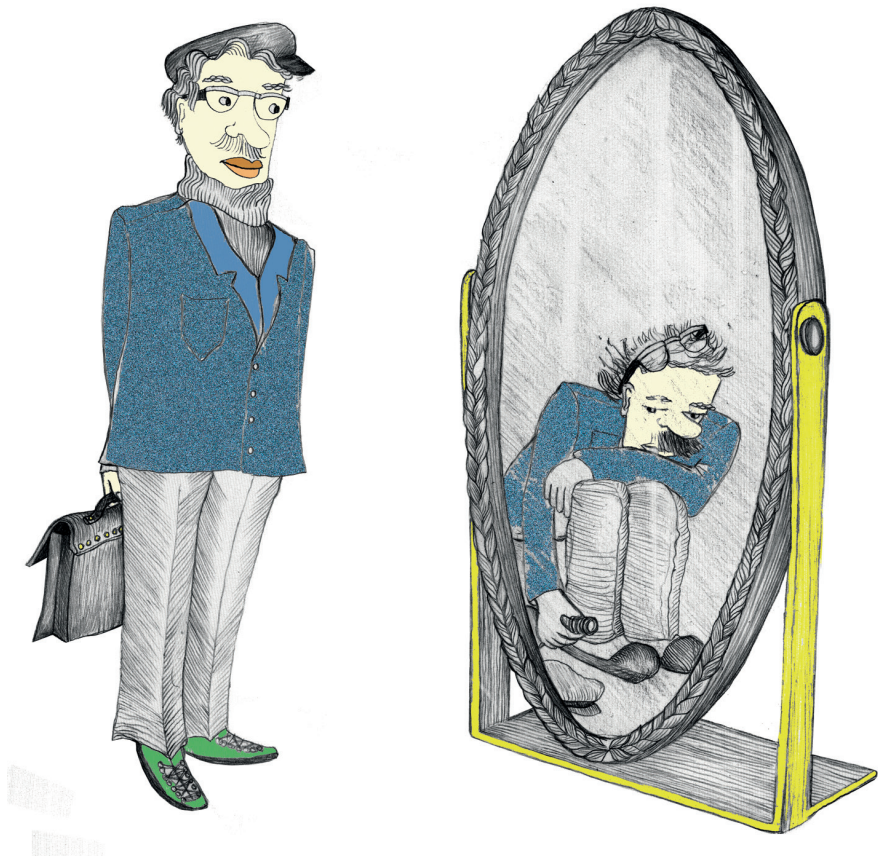
⁴⁵ Taira 2006, 125.

⁴⁶ Taira 2006, 126.

kykenevän saavuttamaan itselleen tärkeät asiat tai suunnilleen samat kulttuuriset ihanteet halvemmalla⁴⁷. Irrottautuminen vallitsevista arvoista ja normeista on haastavaa mutta vapauttavaa.

SOSIAALINEN VERTAILU ALASPÄIN. Alaspäin tapahtuvalla sosiaalisella vertailulla, eli itsen peilaamisella työttömän stereotyyppistä kuvaa vasten, on minuutta tukeva merkitys⁴⁸. Pärjäävän selviytyjä-minän vertaaminen mielikuvaan alkoholisoituneesta ja sohvilla makaavasta työttömästä korostaa omaa aktiivisuutta ja omia mahdollisuuksia. Näin se on samalla puhetta pois päin pilatusta asemasta ja roolista.

Sosiaalista vertailua alaspäin kuvaa myös puhe, jossa oma elämä nähdään rikkaampana ja syvempänä kuin sellaisen ihmisen, joka on luonut uraa vakituudessa työsuhhteessa. Näin työttömyys saa uusia ja positiivisia tulkintoja, jotka synnyttävät tunnetta henkisesti kasvattavista ja hyödyllisistä kokemuksista.

⁴⁷ Taira 2006, 121.

⁴⁸ Taira 2006, 141, 145.

VAIHTOEHTOISTEN TOIMINTAMUOTOJEN LÖYTÄMINEN. Omanarvontunto saa vahvistusta toiminnan ja vastarinnan kautta. Itsensä toteuttamisen tarpeita ihminen tyydyttää toiminnassa, mikä merkitsee samalla koettua hyvinvointia. Se viittaa siihen, kuinka selviydytään jokapäiväisessä elämässä normien, lakien ja säädösten määrittelemässä maailmassa.⁴⁹

Työttömyys voi aktivoida joitain ihmisiä kehittämään keinoja, joilla selviytyä traumaattisista ja taloudellisia ristiriitoja aiheuttavasta tilanteesta. Täten he ovat ”pienten askelten” -menetelmällä ryhtyneet luomaan itselleen ansioita tuottavaa työtä, aloittaneet tätä tukevan koulutuksen ja aktivoineet omaa harrastustoimintaansa kokemiensa pettymysten tunteiden voittamiseksi.⁵⁰

Uuden, taloudellisesti epävarman arjen askeleet opeteltiin haastateltavien puheessa itse; opeteltiin tekemään asioita itse, ennakoitiin, suunniteltiin, marjastettiin, kierrätettiin, kerättiin pulloja matkarahoiksi ja asioitiin kirpputoreilla. Oma kekseliäisyys ja vaihtoehtoisten toimintatapojen löytyminen toi haastateltaville iloa ja onnistumisen kokemuksia. Se antoi varmuutta omasta selviytymisestä ja pärjäämisestä myös tulevaisuudessa.

Turvaton elintason puuttuminen laittaa ihmisen hakemaan sisältöä elämään muista asioista kuin työ, muun muassa vapaaehtoistyöstä ja harrastuksista. Nämä ovat affektiivista toimintakykyä⁵¹ eli voimaantumista tuottavaa toimintaa.

Työttömissä ajanjaksoissa haluttiin nähdä positiivisia etuja. Silloin on aikaa kartoittaa omia haaveita ja tehdä itselle mielekkäitä asioita, opiskella omaehtoisesti ja kehittää itseä formaalin koulutuksen ja työn ulkopuolella. Affektiivista eli potkua tuottavaa toimintakykyisyyttä voidaan löytää myös työn ulkopuolelta. Silloin se toteutuu haastamalla palkkatyön perinnettä ja passiivisen työttömän stereotyyppiä, sekä etsimällä omakohtaisia, elämänhallintaa parantavia ratkaisuja.⁵²

Haitalliset hallintakeinot

Vaikka kaikilla reagointi- ja toimintatavoilla on merkitys yksilön hallinnan tunteen vahvistamiseen, kaikki toiminta ei kuitenkaan palvele sellaista sopeutumista, joka johtaisi voimaantumiseen ja mielekkääseen kokemukseen omasta elämästä. Oma toiminta voi ilmetä haitallisina ja passivoivina ajatuskulkuina ja reagointi-

⁴⁹ Raitasalo 1995, 18.

⁵⁰ Ezzy 1993; Raitasalo 1995, 52.

⁵¹ Taira (2006, 59–60) viittaa Lawrence Grossbergin ajatuksiin affektiivisesta toimintakykyisyydestä, jolla tarkoitetaan voimien lisääntymistä, arkielämän yleisiä mahdollisuuksia sekä subjektiivisesti koettua tunnetta siitä, että on mielekästä jatkaa. Se ei ole mielihyvän synonyymi eikä varsinaisesti vastarintaa, vaan tuottaa energian, jolla vältetään syrjäytymisen, pessimismi ja toimintakyvyn lamaaneminen.

⁵² Taira 2006, 115–116.

tapoina. Elämänhallinta ja turvattomuus ovat lähes saman asian eri puolia, ja avuttomuus on elämänhallinnan negaatio⁵³.

ALISTUVA MINUUS. Sisäiset hallintakeinot voivat olla destruktiivisia eli haitallisia. Tällöin toimijuus merkitsee omaan tilanteeseen alistumista, luopumista, katkeroitumista, periksi antamista ja passivoitumista. Tästä elämänhallinnan tyylistä voidaan käyttää nimitystä ”opittu avuttomuus”.

Heikon itsetunnon ja tiedollisen pääoman puutteiden vuoksi yksilölle voi kertyä arkielämän ongelmanratkonnasta lähinnä epäonnistumiseen johtaneita kokemuksia. Odottamattomat epäonnistumiset voidaan aluksi tulkita haasteiksi omaa pätevyyttä kohtaan, mutta tilanteen toistuessa uhan tuntemukset alkavat vallata alaa ja, kun hallinnan menetyksestä tulee vallitseva tila, luovuttaminen alkaa yleistyä.

Jos yleistyneet hallintakäsitykset ovat alun perin heikkoja, tilanteen uhkaavuuden kokemus muuttuu prosessin aikana varsin nopeasti menetyksen kokemukseksi, jonka seuraus on luovuttaminen ja vetäytyminen tilanteesta. Tämän vuoksi tuleviin onnistumisiin ei uskota.⁵⁴ Alistumisen uhka voimistuu, mitä heikommat ulkoiset elämisen puitteet ovat ja mitä heikompi yksilö on puolustamaan aktiivisella toiminnallaan omaa eheyden ja toimijuuden kokemusta. Kokemus on omiaan aiheuttamaan syrjäytymisen tunnetta.

Luovuttaminen ja periksi antaminen saattavat ilmetä myös kapinahenkisenä ”hanskat tiskiin” -tyylinä työttömyyden synnyttämän psyykkisen ristiriidan ratkaisemiseksi. Kyseinen alistuminen on tietoinen ratkaisu sisäisen elämänhallinnan säilyttämiseksi. Se on kannanotto ja ilmentää yksilön toimijuutta.

KAPINOIVA MINUUS. Kapinoinnilla on oma merkityksensä sopeutumisessa. Turhautumisella ja alistumisella on rajansa. Kapina on keino purkaa negatiivisia tunteita ja helpottaa henkilökohtaista painetta. Kuitenkin siinä tapauksessa, että toiminta jää ainoastaan kapinoinnin tasolle, voidaan puhua haitallisesta toimintakyvystä.

Kapinoiva minuuks ilmenee epäonnistuneina ulkoisina hallintapyrkimyksinä: haitallisena aktivoitumisena, vastarintana ja jopa aggressiivisena käyttäytymisenä. Myönteisten hallintakeinojen puuttuessa yksilö kanavoi energiansa ja toimintatarmonsaa tuloksettomaan kapinaan. Yksilö voi kokea tulevaisuuden pakotetuksi alistumaan järjestelmän toimintaan, eikä löydä rakentavia välineitä tilanteen myönteiseen ratkaisemiseen. Ristiriidan synnyttämässä turhautumisen kokemuksessa hän purkaa toimintansa kielteisten emootioiden sävyttämään vastarin-

⁵³ Raitasalo 1995, 18.

⁵⁴ Järvikoski 1996, 41–42; Savolainen 1993, 84–85.

taan, mikä voi ilmetä esimerkiksi hankaloittamalla sosiaaliviranomaisten työtä ja toimimalla epäkunnioittavasti heitä kohtaan.

Kapuloiden heittäminen byrokratian rattaisiin ja sisäänpäin kääntyminen osoittavat, että saavutettu eheys on kovin rajallista⁵⁵. Eheyttä tarkastellessa on hyvä kuitenkin muistaa, että toimijuus joutuu aina erityiselle koetukselle työttömyyden koittaessa, sillä kuten kokemus kuuluu, työn loppumiseen liittyy usein myös uupumista, stressiä ja masennusta.

---

⁵⁵ Sennett 2002, 147.

Sopeutuminen on useimmiten tasapainoilua

Edellisellä yksinkertaisella jaottelulla pyrin kuvaamaan sitä, mitkä ulottuvuudet ovat koko ajan läsnä sosiaaliturvan varassa elävän pätkätyöläisen minuuden rakentamisen prosesseissa. Yksilön minuuks ei ole yksiselitteinen, vaan muodostuu monista ulottuvuuksista painottuen elämänsä aikana vaihtelevasti. Harvoin yhden henkilön toiminta on pelkästään rakentavaa tai puolestaan pelkästään haitallista.

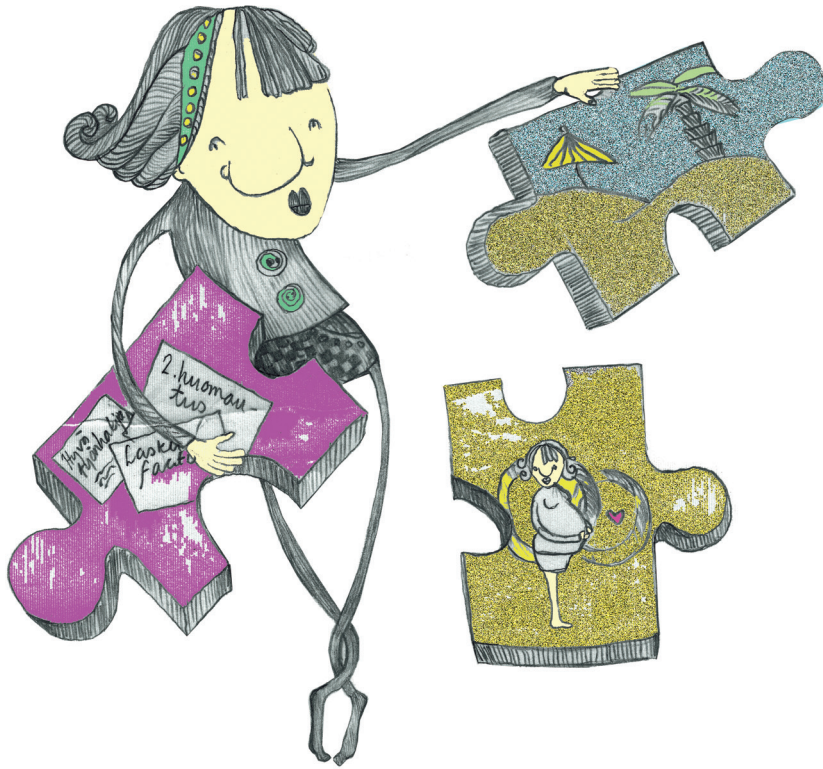
Työttömyyden ei tarvitse olla kapinahenkistä ja alistuvaa tuntuakseen raskaalta ja uuvuttavalta. Vaihtoehtoisten toimintatapojen etsimisestä ja löytymisestä huolimatta arki ei ole välttämättä täynnä tunnetta rakentavasta aktiivisuudesta. Aina ei jaksu suhtautua omaan elämään positiivisen asennoitumisen kautta. Sopeutumisen velvoite, valinnanmahdollisuuksien puute sekä avuttomuus ja kyvyttömyys muuttaa omaa taloudellista tilannetta herättivät voimakkaita tunteita ja turhautumista. Laskut ja lääkärikäynnit edellyttävät tarkkaa harkintaa ja joustavuutta. Harrastukset täytyy säätää tulotasoon sopivaksi. Arki edellyttää jatkuvaa neuvottelua ja asioiden priorisointia.

Elämänhallinnan tyylit voivat johtua myös psyykkisen tasapainottomuuden luonteesta ja asteesta. Tämän näkemyksen mukaan epäonnistunut elämänhallinta väistyy, kun psyykinen tasapaino palautuu.⁵⁶ Stressillä, masennuksella ja uupumisella on toki toimijuutta heikentävä vaikutus. Enemmän tulisi kuitenkin huomioida työttömien kokemusta siitä, kuinka ulkoisen elämänhallinnan menettäminen, esimerkiksi pätkätöiden ja työttömyysjaksojen vuorotteluun putoamisen kautta, altistaa heikentyneille sisäisille hallintakeinoille ja psyykkisen tasapainon järkkymiselle. Psyykinen tasapaino ja elämänhallinta palautuvat, vahvistuvat ja syntyvät vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Itsereflektio, arvomuutos ja ulkoisten hallintakeinojen löytyminen ruokkivat toinen toisiaan.

Avoim aktiivisuus estää passivoitumisen

Kokonaiskuvaa tarkastellessa voidaan kuitenkin todeta se, että tutkimuksessani myönteisintä tämänhetkistä kokemusta omasta minuudesta ilmaisivat ne, jotka osoittivat aktiivisuutta työelämässä ja vapaa-ajalla. Työttömyys ei ollut passiivista

työn odottelua, vaan aktiivista toimintaa omien taitojen ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi, oman hyvinvoinnin tueksi ja itsen sivistämiseksi sekä seuraavan työpätkän saamiseksi.

Haastateltavat etsivät keinoja selviytyä konkreettisesta arjesta, mutta myös keinoja toteuttaa itseään määrättyjen rajojen sallimissa puitteissa, keinoja elää täysipainoista ja henkisesti rikasta elämää. He päivittivät ja kehittivät mielellään omia tietoja ja taitoja erilaisilla kursseilla ja opiskeluilla, vaikka se saattoi herättää turhautumisen tunteita, kun työpaikkaa ei tästä huolimatta löytynyt.

Kaiken kaikkiaan puheessa, jossa omaa minuutta asemoitiin itse uudelleen myönteisin määritelmien, aktiivinen ja rakentava toimijuus oli voimakasta ja moniulotteista sekä sisäisen että ulkoisen elämänhallinnan näkökulmasta. Rakentava elämänhallinta on samalla sekä pakoa leimaavasta kategorisoinnista että neuvottelua omasta asemasta.

Pätkätyö omana valintana

Pätkätyön ja sosiaaliturvan varassa vuorottelu voidaan nähdä hyvin luonnollisena vaihtoehtona, jos on alun alkaen halunnut kouluttautua sellaiseen ammattiin, jossa työn järjestymiselle ei voida olettaa olevan muita mahdollisuuksia. Vielä, jos lähipiiri koostuu samassa tilanteessa olevista ihmisistä, ei omaa tilannetta osata kummeksua. Nuorella tilanne voi olla se, että vakituista ja säännöllistä työtä ei ole koskaan edes ollut. Tällöin työpätkien ja työttömyyden vuorotteluun on totuttu jo varhain, eikä muuta välttämättä osata kaivata. Määräaikaiset työsuhteet voidaan kokea turvallisena, sillä niille on tiedossa loppu.

Työttömyyden vaikutukset saattavat olla heikkenemisen lisäksi myös psyykkistä hyvinvointia ylläpitäviä ja kohentavia⁵⁷. Nuorten työttömien joukossa on myös niitä, jotka eivät halua vakituiseen palkkatyöhön, vaan rakentavat vaihtoehtoista elämäntyyliä, johon kuuluu itsensä toteuttaminen, matkustelu ja tietty bohemius⁵⁸. Tutkimus, johon tämä kirja pohjaa, ei varsinaisesti käsittele tätä ryhmää työttömien ja pätkätyöläisten joukosta. Se ei myöskään huomioi passiivisuuden ja alistumisen vuoksi kokonaan syrjäytyneitä työttömiä, vaan käsittelee lähinnä aktivoituneita ja osallistumishalukkaita pätkätyöläisiä.

---

⁵⁷ Ezzy 1993.

⁵⁸ Lähteenmaa 2010.

Selviytymistarinoita selviytyjistä

Kuukaudesta toiseen jatkuvassa virastomaailmassa,
pahaä unta,
ihmiset,
joille puhumme positiivisesta ajattelusta.

Käsittelyaikoinakin täällä ihminen odottaa ihmistä –
me emme kaipaa sarasvoita.

Täällä kaveritkin ovat kavereita,
mekin suremme menetykset.

ODOA AULASSA, JOS SINULLA ON
VARATTU AIKA
SOSIAALIVIRKAILIJALLE

SINUT KUTSUTAAN SISÄLLE

ET TARVITSE VUORONUMEROA!

Täällä nauru ei ole teennäistä –
täällä ei hymystä makseta.

Harri Holtinkoski, julkaistu omakustanteessa:
Tilapäisosuohdemuutosilmoitusvelvollinen 2009

III Osa: Hyvän elämän äärellä

Potkua tuottavan toimintakyvyn voima

Yksilön kekseliäisyys taloudellisesti niukoissa olosuhteissa on toimintakykyistävä seikka. Se tuottaa onnistumisen kokemusta, mikä parantaa elämänhallintaa. Afektiivisen toimintakykyisyyden lisääntyminen puolestaan luo tilaa taas kekseliäisyydelle.⁵⁹ Yksilöä tukee tällainen toimijuuden kehämäisyys, jossa onnistumiset ruokkivat toisiaan. Kaikki toiminnot, jotka myötävaikuttavat asioiden pitämiseen

⁵⁹ Taira 2006, 129.

järjestyksessä, palvelevat yksilön elämänhallintaa. Työn ulkopuolella tapahtuva tuloksellinen ongelmanratkaisutoiminta ja toimintakykyä elvyttävä rentoutuminen harrastusten parissa lisää luottamusta omiin kykyihin ja vahvistaa elämänhallintaa.⁶⁰

Onnistuneessa sopeutumisessa asiakas pyrkii aktivoitumaan myönteisin ja minuutta tukevin keinoin. Hän etsii vaihtoehtoisia toimintatapoja, tukea sekä apua tilanteessa, jossa vanhat toimintamallit ja nykyiset taloudelliset resurssit eivät enää riitä. Olennaista tässä on affektiivisen toimintakyvyn tuottaminen. Affektiivista toimintakykyä tuottavia tekijöitä voidaan löytää harrastuksista, ihmissuhteista, vapaaehtoistyöstä, opiskelusta ja kuntoutuksista. Kekseliäisyyttä ilmentää se, kuinka saada vähät rahat riittämään, kuinka löytää halpoja tai maksuttomia vaihtoehtoja asioille, jotka tavallisesti maksavat paljon. Affektiivisen toimintakyvyn löytämisen yhteydessä voidaan puhua voimaantumisen, jossa tärkeää on oman toimijuuden vahvistuminen.

Selviytymisen ja onnistuneen elämänhallinnan tuloksina korostuvat:

- vähentyneet kielteiset emootiot
- minuuden vahvistuminen ja positiivinen paikantaminen
- oman äänen löytyminen
- voiman kokemus
- työn merkityksen täsmentyminen itselle
- minuutta tukevan arvomaailman vahvistuminen
- kriittisen tietoisuuden kasvu
- sosiaalinen muutos
- oman aseman vahvistuminen suhteessa ympäristöön
- toivon ja tulevaisuuden rakentaminen

Sisäinen vahvistuminen tapahtuu sekä ulkoisten että sisäisten hallintakeinojen kautta.

Voimaantuminen voidaan nähdä dynaamisena prosessina, johon liittyy transformatio, myönteinen muutosvoima, joka lähtiessään liikkeelle vahvistaa itse itsensä ja joka on luonteeltaan emotionaalinen.⁶¹

⁶⁰ Savolainen 1993, 77–78.

⁶¹ Mahlakaarto 2010, 28–29.

Psyykkisen työskentelyn merkitys

Työttömyydessä on uhka kokea oma minuuksensa epäonnistuneena. Jos ihminen menettää säännöllisen palkkatyön, hän on vaarassa jäädä riittämättömyyden kokemukseen kiinni. Yksilöllä on kuitenkin kaikki mahdollisuudet luoda itselleen elämisen arvoinen elämä tai kuten nykyään sanotaan ”hankkia elämä”. Tämä toimii henkilökohtaisen epäonnistumisen tunteen vastalääkkeenä.⁶² Se auttaa myös silloin, kun ihminen määrittelee minuuttaan myönteisesti tilanteessa, jossa ulkoa päin tarjottu toiseus on koko ajan läsnä, ja elämän ulkoiset puitteet ovat rajalliset.

Mitä epävarmempi ja epäjatkuvämpi yksilön sosiaalinen ympäristö on, sitä enemmän se vaatii aktiivista omien rajojen työstämistä ja identiteettineuvotteluja. Tähän vaadittaviksi välineiksi Mahlakaarto⁶³ listaa:

- vanhasta luopumisen
- itsereflektion
- oman paikan määrittelemisen
- uusien minuuden tilojen löytymisen
- erilaisten neuvottelustrategioiden kehittämisen suhteessa toimintaympäristöön

Psyykkisen työskentelyn kautta saavutettu kokemus täydestä ja rikkaasta elämästä niukasta toimeentulosta huolimatta tukee ajatusta siitä, että toiminnan henkinen aspekti on ihmisille pääsääntöisesti käytännöllistä puolta tärkeämpi. Elämä sisältää ennen kaikkea yksilöiden kunnian ja arvannon.⁶⁴

⁶² Sennett 2002, 129.

⁶³ Mahlakaarto 2010, 17–18.

⁶⁴ Ylijoki 2001, 231.

Muuttuvat arvot työttömän tukena

Työttömyyden kokemisen tavat ovat ajassa muuttuvia ja niille annetut merkitykset vaihtuvat. Voidaan jopa väittää, että työttömyyteen sopeutuminen olisi nyt helpompaa kuin esimerkiksi nousukauden aikaan, sillä tutkimuksessani näkyi sellaisia arvotekijöitä, joiden voidaan sanoa olevan tällä hetkellä keskustelun alla laajemmin yhteiskunnassamme. Kulutuskriittisyyden lisääntyminen, työn arvon kyseenalaistuminen, kaipuu päästä eroon kiireestä ja kilpailusta ovat juuri niitä tekijöitä, joista työtön etsii tukea säilyttääkseen eheän kokemuksen itseltään.

EKOLOGISUUS. Työttömien tarinoissa nousee esiin ekologisten ja pehmeiden arvojen puolustus⁶⁵. Hitaan elämän (slow life) eetos ja nykyajan ehkä paikoin marginaalinen trendi ”eettinen ekoilu” ovat vastapuhetta vallitsevalle työkultuurille. Kääntämällä köyhyys ja puute ajassa arvostetuksi omaehtoiseksi köyhäilyksi ja leppoistamiseksi (downshifting) vahvistaa omanarvontuntoa ja antaa varmuutta oman toimijuuden tarkoituksenmukaisuudelle ja päämäärätavoitteisuudelle.

SUHDE TYÖHÖN. Työn persoonallistuminen on ominaista nyky-työkulttuurille. Ero vapaa-ajan ja työn välillä on hämärtyvässä. Mikä tahansa palkkatyö ei enää kelpaa.⁶⁶ Tyypillistä tutkimukseni haastateltaville oli, että he halusivat löytää arvojaan vastaavan työn, sitoutua siihen ja saada siitä iloa, senkin uhalla, että se olisi epäsäännöllistä pätkätyön ja sosiaaliturvan varassa elämisen vuorottelua. Vahvojen arvojen omaaminen nähtiin johtavan myös menetyksiin, esimerkiksi vakituisen työn suoman taloudellisen turvan menetyksenä. Siinäkin tapauksessa, että työttömyys on jatkunut pidempään ja työ kuin työ on työelämän kaipuussa tervetullutta, ehdoksi luetaan työn inhimillisuus ja työntekijää kunnioittava luonne.

⁶⁵ Kts. Myös Taira 2006, 128.

⁶⁶ Taira 2006, 116.

YHTEISÖLLISYYS. Yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissamme ihmisellä on kaipuu yhteisöllisyyteen⁶⁷. Yksi hyvän elämän edellytyksistä on osallisuus eli kuuluminen johonkin ja tunne mukana olosta⁶⁸.

Puhe meistä edellyttää kuitenkin tiettyä sidettä. Kuulumattomuus etuoikeutettuihin ”meihin” eli vakituisessa työsuhteessa oleviin palkansaajiin lisää yhteenkuuluvuutta samassa elämäntilanteessa oleviin. Ihmiselle on tärkeää rakentaa kollektiivista kokemusta vaikeuksien voittamisesta. Kokemusten jakaminen vertaisryhmässä oikeuttaa ja tekee näkyväksi leimautumisen kokemusta ja samalla vahvistaa tunnetta aktiivisesta toimija-minästä.

---

⁶⁷ Sennett 2002, 149–150.

⁶⁸ Leinikki 2009, 103.

Tulevaisuuden haasteet

Minuutta koskevissa keskusteluissa vaihtelee se, kuinka paljon ihmisen ajatellaan olevan alisteinen sosiaalisille rakenteille, puhetoivoille ja käytännöille. On havaittu, että yksilöllinen minuus, vahva minätunne, voi ylittää ympäristön reuna-ehdoja, vaikka laaja yksilöllinen toimijuus ei olisikaan mahdollista.⁶⁹

Leimautumisen ja marginaaliin joutumisen kokemuksista huolimatta sosiaaliturvan varassa elävien päätöksentekijöiden toimijuutta, voimavaroja ja omaa neuvotteluasemaa ei tule väheksyä. Työttömän neuvottelu ja minuuden paikantaminen voi olla monivaihteista ja ristiriitaista. He pystyvät manipuloimaan minuuttaan tilanteiden vaatimalla tavalla, sitä kuitenkin menettämättä⁷⁰.

Sosiaalipolitiikan näkökulmasta keskeisimmät hyvinvointiongelmät liittyvät aineelliseen perustoimeentuloon, elintasoon ja elämän ulkoiseen hallintaan, jonka vuoksi kiinnostuksen kohteena ovat ne väestöryhmät, joilla on ongelmia ja puutteita perustavissa hyvinvoinnin osatekijöissä. Näkemyksessä painottuu resurssitekijöiden merkitys ihmisen hyvinvoinnin edellytyksenä. Elämän sisäisen hallinnan kysymykset eivät vaikuta keskeisiltä sosiaalipolitiikan toiminnassa ja tutkimuksessa. Ihmisen omat arviot, kokemukset ja tuntemukset ympäristöstä, omasta itsestä ja lähiympäristöstä jäävät toisarvoisiksi.⁷¹

Suurin ongelma työttömän kannalta on se, että toimeentulotuki on liian pieni ja sosiaalietuudet heikot. Kategorisoinnin ja leimautumisen kokemusta vahvistavat kuitenkin näkyvimmin institutionaaliset rakenteet, byrokratia, yleiset puhettavat sekä kieli ja toimintatavat. Työtön kokee, että hänet asemoidaan sellaiseen kategoriaan, johon hän ei kuulu ja jota ei koe omakseen.

Tutkimukseni aineiston, erityisesti siinä ilmenevän leimautumisen ja toiseuteen kategorisoinnin, pohjalta voisi perustellusti vaatia kääntämään katse kohti sisäisen hallinnan kysymyksiä. Miten tulisi edistää ihmisen sekä sisäistä että ulkoista hallintaa, kun taloudelliset resurssit ovat niukat?

Päätöksentekijöitä tulisi valmistaa tunnistamaan itsessään erilaisia ulottuvuuksia ja toimintamahdollisuuksia niin, että alistuminen, passivoituminen ja kapina näkyisivät normaalina vaihteluna arkielämän muutoksissa, eivätkä pääsisi aiheutta-

⁶⁹ Mahlakaarto 2010, 23.

⁷⁰ Vrt. Billet 2006, 12–13.

⁷¹ Raitasalo 1995, 15, 21; Raunio 1990, 195.

maan toivottomuutta, yrittämisestä luopumista ja työelämästä syrjäytymistä.

Täytyy myös muistaa, että työttömyys on ensisijaisesti yhteiskunnallinen ilmiö. Siksi työtöntä pitäisi valmentaa tekemään oikeaa yhteiskunta-analyysia työttömyystulkintojen tunnevaikutuksien rajaamiseksi.⁷² Toisaalta voidaan kyseenalaistaa koko nykyinen sosiaaliturvajärjestelmä. Jos järjestelmän käytännöt ovat näin marginalisoivia ja leimaavia, olisiko olemassa jokin muu keino taata kansalaisille perustoimeentulo?

Tavoitteenamme tulisi olla hyvinvointiyhteiskunnan säilyttäminen, tai palauttaminen. Edellytyksenä on, että jokaisella kansalaisella on mahdollisuus kokea riittävää taloudellista turvaa päivittäisessä arjessaan sekä tuntea arvostusta ja kunnioitusta kaikissa elämänvaiheissaan. Yhteiskunnan ei tulisi missään tapauksessa vahvistaa sellaisia käytäntöjä, jotka sotivat ihmisoikeuksia vastaan ja syventävät kuilua eri väestöryhmien välillä. Sosiaaliturvajärjestelmä on ihmisten luomus. Sen muokkaaminen ja uudistaminen on myös ihmisten vastuulla. Tähän tarvitaan tahtoa ja kykyä sekä kuunnella että toimia kuulemansa pohjalta.

---

⁷² Pietiläinen 2005, 113.

Kirjallisuutta

- Billett, S., Fenwick, T. & Somerville, M. (eds.) 2006. Work, Subjectivity and Learning – Understanding Learning through Working Life. Unesco-Unevoc Book Series. The Netherlands, AA Dordrecht: Springer.
- Billett, S. 2006. Work, subjectivity and learning. Teoksessa S. Billett, T. Fenwick & M. Somerville (eds.) Work, Subjectivity and Learning – Understanding Learning through Working Life. Unesco-Unevoc Book Series. The Netherlands, AA Dordrecht: Springer.
- Eteläpelto, A. 2007. Työidentiteetti ja subjektiivisuus rakenteiden ja toimijuuden ristiaallokossa. Teoksessa A. Eteläpelto, K. Collin & J. Saarinen (toim.) Työ, identiteetti ja oppiminen. Helsinki: WSOY.
- Ezzy, D. 1993. Unemployment and mental health: A critical review. *Social Science and Medicine* 37 (1), 41–52.
- Fenwick, T. 2006. Escaping/becoming subjects. Learning to work the boundaries in boundaryless work. Teoksessa S. Billett, T. Fenwick & M. Somerville (eds.) Work, subjectivity and learning. Understanding learning through working life. Unesco-Unevoc Book Series. The Netherlands, AA Dordrecht: Springer, 21–36.
- Helkama, K., Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 1998. Johdatus sosiaalipsykologiaan. 1. painos. Helsinki: Edita.
- Huttunen, L. 2004. Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen. Marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Gaudeamus, 134–154.
- Hänninen, S. 2009. Voimaantumisen tarinat subjektiivisuuden vahvistajana. *Aikuiskasvatus* 29 (1), 4–13. Saatavilla [www-muodossa](http://elektra.helsinki.fi/se/a/0358-6197/29/1/voimaant.pdf). <<http://elektra.helsinki.fi/se/a/0358-6197/29/1/voimaant.pdf>>
- Juhila, K. 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Gaudeamus.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Jyrkämä, J. 2007. Toimijuus ja toimijatilanteet. Aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa M. Seppänen, M. Karisto & T. Kröger (toim.) Vanhuus ja

sosiaalityö – Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Juva: WS Bookwell Oy.

- Järvikoski, A. 1996. Sisäinen elämänhallinta ja sosiaaliset paineet. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki, 35–56.
- Kauhanen, M. 2000. Määräaikaiset työsuhteet ja sosiaaliturvajärjestelmän kestävyys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2000: 9. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Kotiranta, T. 2008. Aktivoinnin paradoksit. Sosiaaliturva 12, 18–19.
- Kulmala, A. 2006. Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy - Juvenes Print.
- Laaksonen, J. 1999. Palvelualan palkansaajien kokemukset määräaikaisten työntekijöiden johtamisesta ja työoloista. Tutkimus määräaikaisten palkansaajien suhtautumisesta epätyypillisiin työsuhteisiin ja 1.2.1999 tapahtuneeseen lainmuutokseen. Helsinki: Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus.
- Leinikki, S. 2009. Pelon ja toivon välissä. Pätkätyöläisen urakerronta. Työelämäjulkaisut. TJS Opintokeskus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lempiäinen, K. 2007. Sukupuolinen toimija. Kysymys olemuksesta, roolista ja tavasta. Sosiologia 44 (2), 109–120. Saatavilla www-muodossa. <http://elektra.helsinki.fi/se/s/0038-1640/44/2/sukupuol.pdf>
- Lähteenmaa, J. 2010. Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. Työpoliittinen Aikakauskirja 4, 51–63. Saatavilla www-muodossa. <<http://www.tem.fi/files/28609/Lahteenmaa.pdf>>
- Mahlakaarto, S. 2010. Subjektiksi työssä. Identiteettiä rakentamassa voimaantumisen kehysohjelmassa. Jyväskylä: Jyväskylä Univeristy Printing House. Saatavilla www-muodossa. <<http://dissertations.jyu.fi/studeduc/9789513939922.pdf>>
- Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. 2009. Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa H. Ojala, P. Hanna & J. Saarinen (toim.) Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Tampere: Vastapaino, 13–38.
- Pietiläinen, R. 2005. Työttömyydestä selviytyminen. Psykologinen lähestyminen työttömyyteen. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Pälli, P. 2003. Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Raitasalo, R. 1995. Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 1. Kansaneläkelaitos. Helsinki.
- Raitasalo, R. (toim.) 1996a. Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki.
- Raitasalo, R. 1996b. Aaron Antonovskyn ”salutogeeninen malli” ja elämänhallin-

- ta. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki, 57–73.
- Raunio, K. 1990. Sosiaalipolitiikan lähtökohtia. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Riihinen, O. 1996. Elämänhallinta-käsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki, 16–34.
- Ronkainen S. 1999. Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Tampere: Gaudeamus.
- Saarinen, M. 2005. Pätkätyöt. Työnantajan ja palkansaajan opas. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Sosiaaliturvan uudistamiskomitea (SATA-komitea) 2009. Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) esitys sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:10. Helsinki: Yliopistopaino. Saatavilla [www-muodossa](http://www.stm.fi/julkaisut/selvityksia-sarja/nayta/_julkaisu/1389048#fi). <http://www.stm.fi/julkaisut/selvityksia-sarja/nayta/_julkaisu/1389048#fi>
- Sennett, R. 2002. Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Tampere: Vastapaino.
- Stakes 2003. Sosiaalityön sanasto. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saatavilla [www-muodossa](http://sty.stakes.fi/NR/rdonlyres/0C799961-C977-45DE-B0F6-7C92DA1D38B9/4014/http____wwwstakesfi_oske_terminologia_sanastot_sost.pdf). <http://sty.stakes.fi/NR/rdonlyres/0C799961-C977-45DE-B0F6-7C92DA1D38B9/4014/http____wwwstakesfi_oske_terminologia_sanastot_sost.pdf>
- Taira, T. 2006. Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa. Helsinki: Haka-paino Oy.
- Talentia, Ammattieettinen lautakunta 2005. Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Saatavilla [www-muodossa](http://www.talentia.fi/files/1649_Etiikkaopas2005.pdf). <http://www.talentia.fi/files/1649_Etiikkaopas2005.pdf>
- Ylijoki, O-H. 2001. Rom Harré. Toimijuus, kieli ja moraalit. Teoksessa V. Hänninen, J. Partanen & O-H. Ylijoki. Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 225–251.
- Vaherjoki, V. 2011. Peilissä kahdet kasvot. Pätkätyöläisen subjektiviteetti ja toimijuus sosiaaliturvan käyttökokemuksissa. Pro gradu. Tampereen yliopisto.

Tämä kirja tarjoaa pätkätyöläiselle välineitä itsensä ymmärtämiseen työttömyyden muuttamassa arjessa ja antaa rohkaisua uusien sekä rakentavien toiminta- ja ajattelutapojen löytymiseksi. Suomessa jopa kaksi kolmasosaa määräaikaisista on kokenut työttömyyttä. Työpätkistä kertyvää ansiotuloa on usein täydennettävä sosiaaliturvan avulla. Kirjassa käsitellään sosiaaliturvajärjestelmän työttömässä synnyttämiä leimautumisen kokemuksia sekä erilaisia toimintatapoja ratkaista tilanteet hyvän ja mielekkään elämän edellytyksiä kunnioittaen. Teos soveltuu myös sosiaaliviranomaisille. Heille se tarjoaa mahdollisuuden lähentyä asiakkaidensa elämis- ja kokemusmaailmaa ja siten syventää ymmärrystä työstään.

Kirja perustuu Verna Vaherjoen pro gradu -tutkimukseen ”Peilissä kahdet kasvot – Pätkätyöläisen subjektiviteetti ja toimijuus sosiaaliturvan käyttökokemuksissa”. Tutkimus on yksi niitä harvoja, joissa suomalaisen sosiaaliturvan käyttökokemuksia on tutkittu asiakkaan näkökulmasta.

Teos on osa Euroopan sosiaalirahaston rahoittamaa ja TJS Opintokeskuksen toteuttamaa hanketta Unelmia uudesta työstä, jonka tarkoitus on parantaa pätkätyöläisten työehtoja ja -oloja.

Kuvitus: Elisa Kukko

Vipuvoimaa
EU:lta
2007–2013

TJS OPINTO-
KESKUS

ISBN 978-952-5091-20-5

9 789525 091205